

De concurrentielogica voorbij

Luc Vanneste

Secretaris ABVV-Textiel

Hoera: de concurrentielogica werd doorprikt. Maar de vakbonden zijn verre van thuis;

meer zelfs, ze zijn op een cruciaal punt aanbeland. Het is pompen of verzuipen.

De acties tegen het sociaal pact eind vorig jaar en de nasleep ervan werkten verhelderend. Het was hard tegen hard: werkgevers tegen vakbonden, regering tegen vakbonden, vakbonden onderling.

Luc Vanneste reconstrueert deze woelige sociale periode én blikt vooruit.

De economische concurrentie heeft een grens bereikt. Het is opnieuw respectabel dat aan te klagen. Tot voor kort kon zelfs de linkerkant dat nauwelijks meer doen. Tenzij microscopisch klein links, zoals Tobback de PvdA en consoorten ooit noemde. De vakbond heeft zich verschrikkelijk verslikt in de perikelen rond het sociaal pact. Er is echter één positief aspect aan: ook in het ABVV is de magische kring doorbroken. In het eerste deel van dit artikel wil ik dat aantonen. Ik moet daarvoor de hele weg terug van de zomer van '93 tot de roemloze nederlaag begin dit jaar. De herinneringen zijn niet altijd aangenaam, maar enkel wie de confrontatie met zijn verleden aangaat, kan eruit los geraken. Vooraf wil ik beklemtonen dat ik beslist niet alleen het interprofessionele vakbondsniveau viseer. De centrales wegen trouwens door in de besluitvorming van het ABVV. In het tweede deel van mijn betoog probeer ik een alternatief aan te geven. Dat alternatief moet vertrekken vanuit de tewerkstellingsproblemen en die kunnen slechts opgelost worden als de concurrentie effectief beteugeld wordt.

In de val van de concurrentielogica

Iedereen herinnert zich de oproep van de

kersverse koning voor een sociaal pact. Het heette dat er nood was aan een nieuwe consensus over concurrentievermogen, tewerkstelling en sociale zekerheid. Het idee dat onze vorst tot deze oproep inspireerde was vrij simpel. Iedereen begreep het meteen: we zetten er allemaal samen de schouders onder, nog één keer een grote en gezamenlijke inspanning en we zijn erdoor. De vakbonden reageerden trouwens vrij positief. Dat hoeft ook niet te verwonderen, want sinds het begin van het jaar was de hele syndicale strategie erop gericht een 'globale benadering' los te krijgen. Men moest de problemen niet apart aanpakken maar in één keer. In zekere zin heeft niet Dehaene, maar de vakbonden het voorstel van de koning uitgelokt. De reacties van ACV en ABVV waren echter niet helemaal gelijk. Voor de christelijke vakbond was er geen enkel a priori; er kon over alles gepraat worden. François Janssens was de eerste syndicale leider die in de pers reageerde. Op 27 augustus '93 maakte hij in *Le Soir* duidelijk dat een matiging van de lonen en besparingen in de sociale zekerheid onvoldoende zouden zijn om de problemen op te lossen. Het kon gewoon niet dat alleen de werknemers hun taboes opzijzetten. Ook taboes van de werkgevers moesten eraan geloven. En hij

noemde met name: het gebrek aan sociaal overleg bij sluitingen en delocalisaties, de aanvallen op het stakingsrecht en de weigering om in KMO's het syndicaal feit te erkennen. De benadering van het ABVV was dus van bij het begin vrij genuanceerd. Toch moet men zich afvragen of het op dat moment niet in een eerste val getrapt is. Eigenlijk is vanaf het begin de idee aanvaard dat inleveringen noodzakelijk zouden zijn, want inleveringen zouden automatisch de oplossing van het economisch probleem dichterbij brengen. Vanaf het begin speelde de inleverings-idee dus mee, zij het misschien niet duidelijk uitgesproken.

Inleveren? Natuurlijk, want de vakbonden erkenden dat de loonlast te hoog was. Dat staat zondermeer gelijk met erkennen dat inleveringen noodzakelijk zijn. De vraag wie de factuur van de loonkostenverlagende maatregelen betaalt wordt zelden gesteld, laat staan beantwoord. SEVI-medewerker Hans Bonte stelde die vraag in een vrije tribune in *De Morgen* van 6 april '93. Volkomen terecht schrijft hij dat er eigenlijk maar één antwoord is. Vermits de idee is dat de loonlast verlaagd moet worden, kan de factuur uiteraard niet in de richting van de werkgever geschoven worden. Dat zou gewoon absurd zijn. Zelfs een ingreep op de index volgt daar heel logisch uit: als de loonlast verlaagd wordt, wordt geknaagd aan de inkomsten van de sociale zekerheid. Nieuwe staatsinkomsten mogen dan niet gecompenseerd worden door een indexaanpassing, want dan gaat de loonlast opnieuw omhoog. Een kind begrijpt dat.

Ook Janssens is in de val getrapt. Als de patronen hun taboes opzijzetten, kunnen de vakbonden over de brug komen. Ook hij dacht binnen de logica van het systeem. En op dat moment aanvaardden de bonden die logica inderdaad: hun unaniem advies in de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven kwam gewoon neer op de erkenning dat de lonen te hoog zijn! Ik pleit er niet voor onmiddellijk op te stappen, maar zo iets roept ernstige vragen op over de plaats van vakbonden in dergelijke instellingen. Zij hebben immers verschrikkelijk gevochten om de loonfactor te minimaliseren, maar de wet op de concurrentiekracht geeft hun nauwelijks speelruimte. Het is

bijvoorbeeld heel kenmerkend dat zij uitgebreid discussieerden over de vraag of de statistieken rekening moeten houden met heel Duitsland of er het vroegere Oost-Duitsland moeten van aftrekken. Ze lieten zich vangen in een oeverloze technische discussie. Het globaal plan beroept zich uitdrukkelijk op dat unaniem advies. Het is er in zekere zin de uitvoering van. Ook de eigen socialistische partij zou achteraf het advies onder de neus van de bonden duwen. Terecht. Maar zij zei er dan weer niet bij dat de vakbond het slachtoffer was van een wet die de partij zelf mee gemaakt had.

Het komt erop neer dat in die zomer van '93 zowat iedereen de gevangene was van de concurrentieideologie. Men geloofde echt dat een verlaging van de loonlast de concurrentiekracht zou verbeteren. En een betere concurrentiekracht zou zorgen voor meer groei. Alleen vergat men er voor de eenvoud bij te denken dat meer groei op zich helemaal niet leidt tot een vermindering van de werkloosheid. Integendeel, steeds meer moet men van groei vrezen dat hij jobloos zal zijn. Groei met een verlies aan tewerkstelling is trouwens perfect denkbaar. Hopen dat de groei vanzelf de problemen in de sociale zekerheid zal oplossen, is dan ook een verschrikkelijke misrekening. En toch was er een consensus, in de media, bij de politici, bij de vakbondsmensen, ... bij de man in de straat. De brede consensus waar de koning toe opriep hoefde niet gevormd te worden. Hij bestond. In de zomer van '93 leek iedereen de idee van een sociaal pact genegen, omdat iedereen gevangen was in een ideologisch waandenkbeeld.

Vorig jaar heb ik in *Markant* van 10 september '93 gewaarschuwd: aanvaard geen inleveringen zonder garanties. Men hield voor dat het misdadig zou zijn inleveringen te weigeren, als daardoor het tewerkstellingsprobleem en de financiering van de sociale zekerheid opgelost kunnen worden. Maar ik vond het even misdadig inleveringen te vragen, als achteraf zou blijken dat aan die problemen niets fundamenteels gedaan werd. Eigenlijk was mijn stellingname weinig origineel. Tien jaar eerder werd ze fervent verdedigd door een groep jonge, dynamische en creatieve intellectuelen. Polekar heette de denk-

groep. De SP, die op de oppositiebanken zat, stond toen achter hun visie. Frank Vandembroucke was een vooraanstaand lid van Polekar. Hij was toen nog geen partijvoorzitter, niet eens parlementslid. In die tien jaar is een politiek van inleveringen gevoerd. Men kan eigenlijk spreken van een experimentele bevestiging van de stelling. Daarbij kwam dat heel Europa zich op hetzelfde moment klaarmaakte voor sociale pachten. Allemaal kwamen ze neer op een vermindering van de loonkosten. Als we echter allemaal hetzelfde doen, heeft op het eind van de rit niemand nog een concurrentieel voordeel. Men moet trouwens de vraag stellen: wat dan met de echt lage lonen? Als we consequent willen zijn, moeten we de onze niet tot dat niveau verlagen? En wat met het verlies van koopkracht? Wie gaat op de duur nog produkten kopen?

Mijn analyse is geen hautain verwijt van iemand die het lekker allemaal beter weet. Ik weet verdomd goed dat het doorzien van de concurrentiologica één zaak is. Een heel andere zaak is het doorbreken ervan. Wij werden heel concreet voor de keuze gesteld: in ruil voor een zachte inlevering zouden er meer banen komen en zou de sociale zekerheid weer een tijdje verder geholpen worden. Weigeren hield een verschrikkelijk risico in. Ik was het dan ook volledig eens met de strategie van de textielcentrale, mijn thuisbasis in het ABVV. Wij legden de lat helemaal niet hoog, wij predikten helemaal niet de revolutie. Wij waren expliciet vragende partij voor een politiek van het voorkomen van erger. Wij waren al best tevreden met een minimaal tewerkstellingsverlies en een solidair gebaar naar de werklozen. Voor ons was inleveren denkbaar. Alleen, niet in functie van de loonlast, maar van de sociale zekerheid. Achteraf gezien was ook dat nog naïef. Maar er zat in elk geval niet de pretentie achter van een fundamentele oplossing.

Is het niet die pretentie die het ABVV de das heeft omgedaan? Het heeft hoe dan ook nagelaten duidelijke grenzen te trekken. Het wilde onderhandelen, maar waarover? De regering en de patroons wonden er nochtans geen doekjes om. De vakbonden hebben te weinig met hun achterban afgesproken hoever ze wilden gaan.

Nochtans, beginnen aan de onderhandelingen was eigenlijk al toegeven dat er ingeleverd moest worden. Het zou een groot verschil hebben uitgemaakt als het ABVV vanaf het begin duidelijk had gezegd: inleveringen, daar willen we over praten, maar daar ligt onze grens! En het zou vooral een verschil hebben uitgemaakt als het duidelijk had gemaakt dat inleveringen hoogstens een tijdelijk soelaas konden brengen, niet een globale oplossing.

Vorig jaar was het inderdaad naïef te doen alsof inleveringen naar de sociale zekerheid konden gedraineerd worden. De context gebod te sterk dat de loonlast naar omlaag moest. Maar doen alsof een vermindering van de loonlast het tewerkstellingsprobleem kon oplossen was op zijn minst heel ongelukkig. Doen alsof we niet bezig waren te onderhandelen over inleveren was op zijn minst heel gevaarlijk. En doen alsof we konden onderhandelen over inleveren en tegelijk de index konden sparen was eigenlijk een beetje bedrog. Maar de fout was vooral: doen alsof we bezig waren aan een fundamentele operatie. Het is ons bijna fataal geworden, vooral omdat we kort daarop over een tweede banenschil gestruikeld zijn.

Het opbod tussen de vakbonden

Het ABVV heeft zich laten verleiden tot een onnozel opbodspelletje met het ACV. Toen de werkgroep Verplaetse zijn rapport op de tafel van de eerste minister legde, trok het ABVV zich vrijwel onmiddellijk uit de onderhandelingen terug. Dat is nog te begrijpen. Er deed zich een soort kortsluiting voor. In de tactiek van Dehaene werd er zoveel mogelijk op voorhand en binnenskamers onderhandeld. In zijn visie moest dan heel vlug beslist kunnen worden op het moment dat naar buiten getreden werd. De vakbonden moesten dan echter nog een mandaat vragen. En de ABVV-top kreeg dat nu juist niet.

Het ABVV trok zich dus alleen terug. Het besliste op 24 oktober een betoging te organiseren. Het werd een succes, een groter succes dan ook de organisatoren hadden durven hopen. Het maakte zelfs indruk op de regering: er zou in '94 niet geraakt worden aan de CAO's en van de

vermogens zou een grotere inspanning gevraagd worden dan eerst voorzien.

Een ABVV-actie die enig resultaat heeft, was voor het ACV onmogelijk te slikken. Het riep op zijn beurt op tot acties. Het stond trouwens onder druk van zijn achterban, die er eigenlijk toch niet kon mee lachen dat hij niet aan de acties had mogen meedoen. De sociale verkiezingen zijn benauwend dichtbij. Het ACV moest iets doen, om het even wat! Dat is het moment geweest waar de verhouding tussen de belangen van de organisatie en de belangen van de leden verkracht werd. Het ACV liet de belangen van de organisatie als organisatie doorwegen.

Maar het ABVV kreeg dat niet door. Het is er dan ook niet in geslaagd de verworven voor-sprong te bewaren. Het heeft een unieke kans verkorven. Het probeerde het ACV opnieuw de loef af te steken door een eenzijdige stakingsop-roep. Nu kon de tegenspeler niet meer aan de kant blijven staan. Het ACV stelde zijn eisen: aan de index mocht niet geraakt worden. Op die manier werd alle wisselmunt weggegooid. Want eigenlijk wist iedereen dat het intact blijven van de CAO's op een of andere manier betaald zou moeten worden.

Er werd gestaakt op 15 november. Het was niet helemaal een algemene staking, want eigenlijk liet men het aan de centrales over te beslissen of en waar ze mee zouden doen. Het werd in veel gevallen een voorwendsel voor ACV-ers om het kalmpjes aan te doen. Hoe dan ook, kort na de actiedag besliste het ABVV-bureau opnieuw eenzijdig de nog voorziene stakingen op te schorten. Er was voordien met het ACV een schema afgesproken om de week daarop per provincie in actie te gaan. Het ABVV vond het nodig eerst de eerste staking uitgebreid te evalueren en vertikte het vooral overleg te plegen met het ACV. Het ACV zag zijn kans schoon: het besliste alleen verder te doen. Voor ABVV-militanten is het ondenkbaar het bedrijf binnen te gaan als het ACV piket staat. Zij liepen de deuren van hun secretarissen plat. Het nationaal bureau werd te kakken gezet. Verschillende bureauleden hebben toen geprobeerd de verantwoordelijkheid af te schuiven naar de voorzitter en de algemeen secretaris.

Intern touwtrekken

Toch was de les nog altijd niet geleerd. Het ABVV hield op 19 en 20 november in Luik zijn statutair congres. In een poging het geschokte vertrouwen terug te winnen riep de voorzitter op tot een rode vrijdag. Hij probeerde weer eens het laken naar het ABVV toe te trekken. Alleen wist op dat moment niemand meer welke richting men uit moest. Het opbod had de beweging geradicaliseerd. Zij was vertrokken als een beweging die de inlevering zo beperkt mogelijk moest houden, maar plots bleek het onmogelijk de achterban nog enige inlevering te doen slikken. De beide bonden hadden zich hopeloos vastgereden, want een ander perspectief dan het inleveringsperspectief hadden ze op dat moment zelf niet te bieden. Verder staken kon alleen maar de val van de regering veroorzaken, maar dat was heel risicovol. Wat als Verhofstadt aan de macht kwam? Vooral de Walen waren daar verschrikkelijk bang voor. Zij zagen de splitsing van de sociale zekerheid al voor hun ogen. Hoe kon men nu landen? De vraag werd steeds vaker gehoord: hoe landen, hoe de acties beëindigen zonder het gezicht al te zeer te schenden?

De rode vrijdag werd natuurlijk geen rode vrijdag. Het werd de eerste grote interprofessionele staking sinds 1936. Tien december was een rood-groene vrijdag. De militanten geloofden even weer in de kracht van de vakbonden. Maar dan besliste het ABVV nog maar eens eenzijdig om de week daarop te betogen. Het vertikte het andermaal contact op te nemen met het ACV. Het negeerde een unanieme beslissing van het bureau van het Vlaams ABVV om eerst het gemeenschappelijk overleg te proberen. In plaats van een zachte landing voor te bereiden werd de zekerste weg gevolgd naar een buiklanding.

Het bestuur van het ABVV-textiel besliste zich niet bij de meerderheid neer te leggen. Dat is hen heel kwalijk genomen. Toch was die houding niet onverantwoord: de stemming was niet eerlijk verlopen. Met het standpunt van de Vlamingen was gewoon geen rekening gehouden. Ten andere, alleen in een secte drinkt men een giffbeker op bevel. Het ABVV-textiel heeft een signaal willen geven dat de zaken uit de hand aan het lopen waren...

Het is effectief een crash geworden. Het enthousiasme, het geloof dat acties iets kunnen veranderen, is gewoon aan diggelen geslagen. Alle acties werden na die betoging in mineur opgeschort. De inleveringen worden een voor een uitgevoerd. Het is allemaal voor niets geweest. De concurrentiekracht is nog altijd slecht, de werkloosheid blijft dramatisch hoog en de sociale zekerheid blijft op zand gebouwd. Maar wat veel erger is: de basis heeft geen vertrouwen meer. De militanten begrijpen er geen snars van. De leden en de publieke opinie scheren de vakbonders nu over dezelfde kam als de politici: het zijn allemaal dezelfde, zij zorgen voor zichzelf, niet voor de belangen van hun leden.

In die context kon de BBTK-affaire natuurlijk niet slechter vallen. Het is niet de bedoeling daar uitgebreid op in te gaan of van ook maar iemand persoonlijk het proces te maken. Toch kan niet worden voorbijgegaan aan wat in Antwerpen gebeurd is. Het is gewoon onaanvaardbaar. Het blijft onvermijdelijk vragen oproepen: hoe kon dat? Hoe kon het blijven duren nadat het bekend was? Waarom wordt zo schoorvoetend iets gedaan aan de impact van de nationale instanties? Waarom mest de nationale leiding de stal niet gewoon uit? Er wordt natuurlijk geschermd met de autonomie. Wat is er echter zo positief aan financieel zijn eigen potje koken? Autonomie is even reëel als regels correct zijn en correct toegepast worden. Het resultaat is bekend: nu worden ook alle syndicalisten corrupt bevonden. Het interprofessionele niveau is niet in staat de storm tegen te houden. Het kalft integendeel zienderogen af.

Titanic

Toen de Titanic naar de haaien ging, bleef een orkest spelen alsof er niets aan de hand was. Het verhaal is gekend. Veel minder bekend is dat ergens in een achterkamertje ook een groepje syndicalisten aan het discussiëren was. Er werd verschrikkelijk geredetwist over een resolutietekst. Iedere letter, ieder punt, iedere komma werden gewikt en gewogen. En telkens wanneer er overeenstemming leek te komen, stelde weer iemand een evenwicht in vraag. Het zal niet verwonderen dat ook zij in de golven verdwenen.

Het ABVV staat op een cruciaal punt. Misschien zitten we met zijn allen in een Titanic die aan het verzuipen is. Ik hoor al jaren zeggen: het ABVV is dood, maar het weet het nog niet. Het zou wel eens kunnen. Maar misschien grijpen we nu onze kans. Het trauma dat we sinds vorig jaar opgelopen hebben kan immers in twee richtingen werken. Ik vrees wel dat het onze laatste kans is.

Niet dat we op heel korte termijn uit de miserie geraken. Op korte termijn moeten de onderhandelingen over de bedrijfsplannen afgerond worden. De regering wakkert de tendens aan om de vakbonden op dat bedrijfsniveau terug te dringen. Die tendens tekent zich al langer af en sluit aan bij een tijdsgeest die het collectieve steeds minder waardeert. De vakbonden moeten proberen in de sectoren kaderakkoorden te sluiten, die juist aan het bedrijfsniveau zo weinig mogelijk speelruimte geven. Veel eer kan daarbij niet te halen zijn. De bedrijfsplannen kunnen het tewerkstellingsprobleem onmogelijk oplossen. Het is een defensieve opdracht, zeg maar een partijtje schaduwboxen.

Duidelijkheid

Ondertussen moeten we ons bezinnen. Een confrontatie met het vlamme artikel van Gilbert De Swert kan best een leidraad zijn. 'Het verweduwd overleg' is verschenen in *De Gids op Maatschappelijk Gebied* (jg.1994/nr.2). Het is een prachtstuk, heerlijk uitdagend, ook heel mooi geschreven. De Swert schiet wel te kort, omdat hij heel diep in de keel van het ABVV kijkt, maar slechts oppervlakkig het eigen ACV durft betasten. Ikzelf wil niet de rekening van iemand anders maken. Mijn bekommernis gaat naar het ABVV. En dan kan de uitdaging van De Swert een hulp zijn.

De Swert werpt op twee vlakken de handschoen in de ring. Om te beginnen stelt hij: het ABVV wilde gewoon geen sociaal pact, het heeft dat op geen enkel moment echt gewild. Dat is niet waar. Het ABVV wilde wel, maar tegelijk ook niet. Het ABVV aarzelde en heeft zijn mensen dan maar meegesleurd in een dubbelzinnige wedren. Hoe dat komt? Door een gebrek aan ideologische duidelijkheid. Het ABVV denkt bin-

nen de concurrentielogica en sleept zijn militanten daarin mee, maar doet tegelijk alsof het eruit breekt. Door de wedren is de eigen achterban echter geradicaliseerd en was de oorspronkelijke logica niet meer te verkopen. Het ABVV moet gewoon duidelijke keuzes maken. We hebben een ongelooflijk risico gelopen, maar er zit een heel positieve kant aan: wij worden gedwongen tot duidelijkheid, wij worden ook gedwongen radicaler te zijn. Het ABVV organiseert in het najaar een ideologisch congres. Daar moet geen nieuwe catechismus geschreven worden. Sommigen dromen wel van zo'n hernieuwde eenvoud, maar daar ligt de behoefte niet. Er moeten nieuwe en vooral duidelijke antwoorden komen op nieuwe vragen.

De Swert pikt nog een tweede keer naar het ABVV: het ABVV zit vast in oude denkpatronen. Voor het ACV is tewerkstelling prioritair, het ABVV daarentegen blijft maar jammeren over de koopkracht. Het is nog steeds de gevangene van het oude pact: het onderhandelt verder over een verdeling van de groei. Het ACV beseft dat het oude model voorbijgestreefd is en zoekt naar een nieuw en evenwichtig model. Het ABVV heeft zich ten slotte genesteld in wat verworven is en doet geen nieuwe voorstellen. Het is verschrikkelijk bang om de crisis te beheren. Het ACV werkt aan eigen voorstellen over tewerkstelling, sociale zekerheid en noem maar op. De Swert heeft op zijn minst gedeeltelijk gelijk. Het ABVV klampt zich inderdaad vast aan een behoud van de koopkracht. Ondertussen kalft die koopkracht zienderogen af, vooral die van de meest kwetsbaren. Het ABVV blijft de groei aanbidden, maar ondertussen zakt de industriële basis weg. Het ABVV, zegt De Swert ten slotte, is niet in staat tot grote discussies over tewerkstelling, laat staan over sociale zekerheid. Het ACV dan wel? Het ACV geeft antwoorden, dat wel. Dat zijn misschien niet de antwoorden die van het ABVV verwacht worden. Maar dat is een andere zaak. Het ABVV heeft geen tijd meer te verliezen. Het moet dringend zijn eigen antwoorden formuleren. Sinds de zomer van '93 zijn we tweemaal in een val getrapt. En uiteindelijk heeft dat tweemaal met op hol geslagen concurrentie te maken. Op 23 april schreef François Janssens

een heel hoopgevend editoriaal in het vakbondsbld *De Nieuwe Werker*. Hij stelde het credo van het concurrentievermogen expliciet in vraag. Hij brak ook een lans voor een economie in dienst van de behoeften.

De brede consensus die om een sociaal pact smeekte, bestaat niet meer. Het is tijd om aan nieuwe oplossingen te werken. Dan staat tewerkstelling bovenaan de agenda. Alle andere sociale problemen hangen daarmee samen. In het volgende deel van dit artikel probeer ik de kern van het tewerkstellingsvraagstuk te vatten. Daarin ga ik vooral de confrontatie aan met Roger Blanpain.

Gedaan met tewerkstellingsgadgets

In *Le Monde Diplomatique* van april '94 verscheen een belangrijk artikel van Jacques Le Goff. Waartegen zijn de jongeren in Frankrijk in opstand gekomen, vraagt hij zich af. De titel van zijn bijdrage zegt al heel veel: 'Des gadgets contre le chômage'. Geen enkele regering, van linkse of rechtse signatuur, heeft de laatste jaren een ernstig beleid gevoerd om de werkloosheid te verminderen. Le Goff heeft het over technocratisch geklungel. Er zijn natuurlijk tal van tewerkstellingsprogramma's geweest. Die hebben een belangrijk aantal mensen aan een job geholpen, maar het gaat meestal om tijdelijk en/of minderwaardig werk. Voor de rest is het een ondersteuning voor werk dat er hoe dan ook zou gekomen zijn. Eigenlijk moet men het veeleer hebben over een rotatie van de werklozen: zij krijgen een tijd werk en keren daarna terug naar de werkloosheid. Ondertussen nemen andere werklozen, weer tijdelijk, hun plaats op de arbeidsmarkt over. De maatregelen proberen het sociale aan te passen aan de economie, in plaats van de economie sociaal te maken. De verhoudingen tussen het economische en het sociale moeten heel dringend opnieuw gedefiniëerd worden.

Er zijn maar twee keuzen. Ofwel gaat men in op de uitnodiging van Le Goff, ofwel aanvaardt men dat het tewerkstellingsprobleem nooit meer opgelost raakt. De oude globetrotter René Dumont drukt het in zijn recente *Misère du chômage, libération ou démocratie* (Seuil, Parijs,

1994) zo uit: het onbegrensde liberalisme is best in staat tot produceren, maar niet tot het verdelen van de arbeid en de inkomens. Dat brengt noch min noch meer de democratie in gevaar. Als er aan het liberalisme geen beperkingen worden opgelegd, zal ook het Westen binnen afzienbare tijd ineenstorten.

Roger Blanpain staat model voor de tweede keuze. Ik haal hem hier aan als voorbeeld. Hij is eigenlijk ontstellend weinig origineel. Hij geeft trouwens toe dat hij zijn mosterd gehaald heeft bij Robert Reich, *De wereld aan het werk. Politiek en economie in de 21ste eeuw* (H.J.W., Becht-Haarlem, 1993). Reich is minister van arbeid en tewerkstelling in de regering Clinton. Ondanks zijn gebrek aan originaliteit kon Blanpain op een bepaald moment nogal handig de media bespelelen. Hij vond zelfs een uitgever bereid om twee pamfletten te drukken: *Heb ik morgen nog een job? Elementen voor een nieuw sociaal pact* (Peeters, Leuven, 1993) en *De negen nullen van lerend Vlaanderen. Van repetitieve naar creatieve jobs* (Peeters, Leuven, 1994). Hoewel vooral dat tweede pamflet onvoorstelbaar zwak is, loont het de moeite op Blanpains denkbeelden in te gaan. Hij vertelt wat de goegemeente denkt. Ook daarover bestaat inderdaad een brede consensus. Om dat te illustreren en onmiddellijk richting te geven aan de discussie, geef ik enkele woorden weer van Vlaams volksvertegenwoordiger Stefaan De Clercq. Hij liet ze in een interview voor een textielvakblad optekenen. Hij is namelijk nog niet zo lang voorzitter van de commissie textiel van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en moest even aan de sector voorgesteld worden. Hij vindt: "Hooggekwalificeerden zouden de gelegenheid moeten krijgen om meer te werken. Laaggekwalificeerden zouden vrede moeten nemen met minder uren werk en minder loon." (*Texpress*, 9 april '94). Voor de laaggekwalificeerden die uit de boot vallen moet wel gezocht worden naar een zinvolle manier om ze te laten meewerken!

Roger Blanpain, hogepriester van de duale samenleving

Blanpain vertrekt van een reëel probleem. Hij vreest terecht dat een flink stuk van de huidige

tewerkstelling onder zeer zware druk staat. Nog heel veel - vooral ongeschoolde arbeidsplaatsen - dreigen op korte termijn verloren te gaan. Of het om 50 à 60 % gaat is misschien minder duidelijk, maar het gaat in ieder geval om heel veel jobs. Blanpain twijfelt er heel terecht aan of een hernieuwde groei het tewerkstellingsprobleem kan oplossen. Maar het is niet omdat een dokter heel goed weet waar zijn patiënt pijn heeft, dat hij er ook in slaagt een goede diagnose te maken. En het spreekt vanzelf dat zonder een juiste diagnose geen goede remedie kan voorgeschreven worden.

Wat is Blanpains diagnose? Routinearbeid en (gepersonaliseerde) diensten zullen steeds meer verdwijnen. Van routinearbeid is werk aan de lopende band natuurlijk het typevoorbeeld. Het gaat echter om alle werk dat repetitief is, dat telkens weer dezelfde handelingen veronderstelt. Daar vallen ook toezichtstaken onder van het middenkader en het hoger management. Welnu, routinearbeid verschuift naar de derde wereld, waar hij tegen heel lage lonen wordt gedaan. En er zullen wel altijd mensen zijn die tegen lagere lonen willen werken. De diensten kunnen slechts in beperkte mate het tewerkstellingsprobleem oplossen. Wie spreekt over gepersonaliseerde diensten, heeft het over gehandicaptenzorg, ziekenhuispersoneel, verkopers, haarkappers, taxi-chauffeurs... Dat zijn ook meestal routinetaken, maar ze worden rechtstreeks gedaan voor de personen die ze nodig hebben. Ook de diensten verschuiven gedeeltelijk naar de derde wereld. Die verschuiving gaat rechtstreeks in tegen een andere tendens: steeds meer mensen willen immers in de diensten actief zijn, want een deel van de routinearbeiders probeert daar alsnog aan de bak te komen. Daarenboven moeten de diensten grotendeels gebeuren voor mensen met weinig geld, wat niet bepaald een garantie is voor tewerkstelling. Wat blijft ten slotte over? Het creatieve werk van ingenieurs, juristen, public-relations-mensen, kunstenaars, journalisten ...

Achter die diagnose zit een mensvisie en een visie op de westerse cultuur. Blanpain vindt het heel positief dat routinearbeid en diensten zoveel mogelijk beperkt worden. Eigenlijk zijn ze minderwaardig. De echte menselijkheid zit in de

creativiteit. Het is dus goed dat die routinearbeid en diensten zoveel mogelijk verschoven worden naar de derde wereld en dat er zo weinig mogelijk voor betaald wordt. De westerse cultuur is daar te goed voor. De westerse cultuur moet zich bezig houden met hogere zaken, met creativiteit. Die visie is natuurlijk niet nieuw: we kennen haar al van de oude Grieken. Dat westers (Europees) meerderwaardigheidsgevoel ligt trouwens ook aan de basis van de hele koloniale uitbuiting. Het is een imperialistische mensvisie. Maar vooral: het is een gevaarlijke mensvisie, die ervan uitgaat dat er twee soorten mensen zijn: zij die echt menselijk werk doen, de creatieven, en zij die in de onderwereld moeten werken. Inderdaad: de alfa's en de omega's, de Übermensen en de Untermensen.

Ik verwerp die mensvisie: alle maatschappelijk noodzakelijke arbeid is evenwaardig. Dat betekent dan weer dat het niet aanvaardbaar is routinetaken en diensten steeds minder te betalen. De verschuiving naar de derde wereld kan enkel omdat die derde wereld uitgebuit wordt. Blanpain pleegt daarenboven bedrog als hij doet alsof het zou volstaan de creativiteit wat aan te moedigen om iedereen weer werk te geven. Het soort jobs dat hij op het oog heeft, is hoe dan ook heel beperkt: niet alle ingenieurs, juristen, public-relationsmensen komen ervoor in aanmerking. Blanpain weet wellicht heel goed dat heel veel van die mensen helemaal niet creatief bezig zijn.

Voor zijn opsomming (*Heb ik morgen nog een job?*, blz.25) schrijft hij tussen haakjes: "bepaalde". Slechts een deel van die intellectuelen is bezig met nieuwe zaken. De grote meerderheid past gewoon oude recepten toe. Dat is op zich geen probleem, maar voor Blanpain betekent het dat ze moeten zoeken naar een andere job, want zij zijn routinematig bezig! Men merkt dat ook als hij concrete voorbeelden geeft van creatieve jobs: Amerikaanse financiers die de Russische regering of de oliesjeiks adviseren, diegenen die een rock-and-roll-happening lanceren met Mick Jagger ...

Kortom, het gaat om de elite van de elite. Het is ondenkbaar dat het potentieel aan creatieven zo groot zou zijn dat de werkloosheid er ook maar op enige manier mee zou kunnen aangepakt worden. Eigenlijk pleit Blanpain voor een

duale samenleving, met een heel grote groep weinig betaalde of werkloze routine- en dienstverlenende arbeiders en een kleine elite die de touwtjes in handen heeft. Hij vergeet nog net het militair en politicapparaat te vermelden om die grote groep in bedwang te houden. Een en ander wordt trouwens wat weggeschminkt met een laagje sociale make-up: de minimumlonen mogen niet verminderen en het sociaal vangnet mag zeker niet verdwijnen. De elite moet verder solidariteit opbrengen. Precies alsof niet juist dat steeds meer een probleem aan het worden is.

Een foute diagnose kan natuurlijk alleen een foute remedie opleveren. Blanpain ziet twee remedies: creativiteit aanwakkeren en flexibiliteit. Niemand kan ertegen zijn dat in de scholen meer aandacht gaat naar creativiteit, maar men moet ook goed beseffen dat creativiteit niet noodzakelijk te vertalen is in economische opbrengsten. Er zijn in het onderwijs trouwens ook nog wat andere waarden ondervoed. Solidariteit is daar een voorbeeld van, maar ook gelijkheid. Hoe dan ook, de stimulering van de creativiteit zal het probleem van de werkloosheid niet oplossen, gewoon omdat de creatieve top waar Blanpain over droomt veel te klein is.

De vraag is zelfs of het in de visie van Blanpain wel verstandig is te pleiten voor meer creativiteit. Eigenlijk zou hij veel meer voor het Japanse onderwijssysteem moeten zijn. In Japan hebben we al een heel ver gevorderde duale samenleving. En de twee hoekstenen van het onderwijssysteem zijn volgens de grote Japankenner Van Wolferen "een sorteermachine en recruteringsinstanties voor plaatsing in de diverse elkaar overlappende hiërarchieën" (*Japan. De onzichtbare drijfveren van een wereldmacht*, Kritak, Leuven, 1989, blz.116) en een laag niveau van creativiteit. Intellectuele nieuwsgierigheid wordt zelfs actief onderdrukt (blz.124).

Flexibiliteit is tegenwoordig een toverwoord. Als men het plaatst tegenover rigiditeit kan het best een goede zaak zijn, maar men mag er zich geen illusies over maken. De VS zijn het verst gegaan in het promoten van flexibiliteit. Robert Reich heeft erop gewezen dat in de VS 40 % van de werknemers minder verdient dan in 1973; 18 % van wie een voltijdse job heeft verdient te

weinig om zijn gezin te onderhouden; de minimumlonen liggen 30 % onder die van 1968 (Paul Goossens, Voorbij de laatste grens. In: *Knack*, 24 november '93, blz.7). Meer flexibiliteit heeft in de VS inderdaad gezorgd voor meer jobs, maar wie een job heeft leidt niet noodzakelijk een menswaardig bestaan.

Wat is dan wel het alternatief, de goede remedie? Niemand heeft het antwoord op zak. Maar het begin moet zijn dat er een grens gesteld wordt aan de concurrentie. We concurreren onszelf kapot. Dat wordt tegenwoordig ook gezegd door heel gevestigde intellectuelen, zoals Ricardo Petrella en zijn Groep van Lissabon. De uitbuiting van de derde wereld moet dringend gestopt worden. Blanpain wil ermee verder gaan. De oplossing is juist niet: verder armoelonen betalen in de derde wereld. De oplossing is: goede arbeidsvoorwaarden creëren in de derde wereld, waardoor ginder een eigen markt kan ontstaan, een eigen economie. Sociale clausules kunnen een instrument worden om dat te realiseren - tegenwoordig maakt men immers al delocalisaties mee tussen derde wereld-landen. Maar de belangrijkste instrumenten kunnen alleen maar een kwijtschelding van de schulden en het betalen van een eerlijke prijs voor grondstoffen zijn.

De economie die de jobs laat wegvloeien naar het laagste punt - het punt met de laagste lonen en de slechtste arbeidsomstandigheden - is geen economie van de derde wereld. Wie daar echt van profiteert zijn westerse multinationals. Het is een economie die, in het belang van alle werknemers, geboycot moet worden. Het westerse meerderwaardigheidsgevoel moet op de bank bij de psychiater. Een elitair mensbeeld moet de plaats ruimen voor een harmonisch mensbeeld: alle maatschappelijk nodige arbeid is evenwaardig en moet als zodanig gehonoreerd worden.

Het is wraakroepend hoe Blanpain voorstelt werklozen tot verplichte gemeenschapsdiensten te dwingen. Die werklozen hebben recht op werk. En de diensten waarover hij het heeft zijn belangrijk genoeg om als werk betaald te worden. Hij geeft namelijk één voorbeeld: het inzetten van leerkrachten voor gehandicapten! Een maatschappij die dat niet als een volwaardige op-

dracht kan beschouwen, is het niet waard een samenleving genoemd te worden. Het is een jungle waar de wet van de sterkste regeert. Ik heb al toegegeven dat Blanpain op een reëel probleem wijst. Misschien zullen de tendensen die hij aanwijst het uiteindelijk toch halen. Maar het resultaat is moreel niet aanvaardbaar. En het is - gelukkig maar - ook niet leefbaar. Het zou zichzelf kapot maken.

Alles begint bij de arbeid

Het ABVV heeft wel degelijk geprobeerd de crisis mee te beheren. Het was de gevangene van een concurrentielogica, de illusie dat wat goed is voor de economie vanzelf ook goed is voor de mensen. Het verbeteren van de concurrentiepositie kan echter net zo goed leiden tot een verlies aan werkgelegenheid en een ruïnering van de sociale zekerheid. Er is op zijn zachtst gezegd iets pervers aan. De vakbond dreigt zijn eigen doodgraver te worden. En hij komt onvermijdelijk in moeilijkheden op het ogenblik dat hij tegelijk pretendeert fundamenteel op te treden. Er ontstaat een kloof tussen woord en daad, die op zijn minst voor verwarring zorgt. Door het ophod tussen de bonden is die kloof aan de oppervlakte gekomen. Het is een pijnlijk proces geweest, maar het zou ook louterend kunnen werken. We zijn nu een jaar later. Het paradigma van de concurrentie is doorbroken. De consensus over het herstel van de concurrentiekracht bestaat niet meer.

Het slechtste wat nu kan gebeuren, is omslaan in een heel radicaal discours, dat opnieuw voeling verliest met wat concreet op bedrijfsniveau gebeurt. Hier en daar merkt men een soort *Aba-Erlebnis*, het gevoel dat alles plots duidelijk en simpel is. We zouden alleen maar terug hoeven te gaan naar de oorsprong, naar de wortels. Klassenstrijd wordt dan heel vlug een toverwoord.

Ik heb in '88 een artikel gepubliceerd, *Afscheid van de klassenstrijd?* (*Kritiek*, jg.1988/nr.2). Ik vond dat de theorie van de klassenstrijd niet zo'n erg uitgewerkte theorie is. Het zit allemaal nogal losjes in elkaar. Zeker als men zich beroept op Karl Marx, moet men het stellen met een nogal zwak referentiekader. Men moet er

vooral rekening mee houden dat één en ander veel gecompliceerder is geworden dan in de negentiende eeuw. Zo zijn er heel wat nieuwe tegenstellingen: tussen het Noorden en het Zuiden, tussen ouderen en jongeren, tussen werkenden en werklozen ... Maar ik heb toen toch vooral proberen duidelijk te maken dat het in de grond niet gaat om klassentegenstellingen. Het gaat om de vraag: hoe willen we de arbeid invullen? Zijn we bereid de arbeid aan de arbeiders te laten ontstelen? Zijn we bereid een samenleving te aanvaarden met een kleine creatieve elite en een verschrikkelijk grote groep dompelaars? Willen we een humane samenleving of geven we een kans aan fascistoïde oplossingen? Alles begint bij de arbeid. Het probleem met ons economisch systeem is eigenlijk dat het zo arbeidsvijandig is, zo arbeidsuitstotend, zo autodestructief.

Om het mechanisme te stoppen en om te keren moeten alle krachten gebundeld worden. We kunnen het ons geen tweede keer veroorloven naast de kwestie te opereren. En dat doen we als we het gemeenschappelijk front niet ernstig nemen. Het ABVV is niet langer de grootste vakbond. Alleen zullen we het niet halen. Het ACV is geen vijand. Van dat ACV zijn mensen lid die dezelfde belangen hebben als de leden van het ABVV. Ook de strijd tussen de organisaties kan pervers worden.

We zullen het trouwens ook niet halen als we niet op zijn minst een deel van het patronaat kunnen overtuigen. Ook hun overleven hangt op termijn af van het begrenzen van de concurrentie. De tijd van de nationalisering is voorbij. We hebben onze experimenten gehad in de Sovjetunie, China, enz. Er wordt al luidop gespe-

culeerd over het einde van het consensusmodel. Wie het wil begraven zou zich heel erg kunnen isoleren. Het model vertoont ongetwijfeld sleet. Maar er blijven mogelijkheden over om het te moderniseren. Een absolute voorwaarde is echter dat iedereen bereid wordt gevonden de excessen van het internationale kapitalisme te beperken. Ik hou me bij een klein voorbeeldje. Enkele Belgische transportmaatschappijen richten filialen op in vroegere Oostbloklanden. De lonen zijn er bijna verwaarloosbaar laag. Men spreekt van 'uitvlaggen', naar analogie met wat in de scheepvaart al langer gebeurt. De patroonsorganisatie van de transporteurs betreurt dat dat in België een aantal arbeidsplaatsen zal kosten, maar is bereid het mee te organiseren. Zij heeft al een heel actieplan klaar. Haar woordvoerder zei op de radio letterlijk: wij zijn er om de economische belangen van de sector te dienen, de belangen van de werknemers zijn eigenlijk niet onze zaak. Wel moet hij toegeven dat de arbeidsomstandigheden in die vroegere Oostbloklanden beneden alle peil zijn. Tachograaf? Nooit van gehoord! De vrachtwagens voldoen op verre na niet aan de veiligheidsvoorschriften, maar wie ligt daar van wakker? Ook patroons moeten inzien dat dat niet kan, dat op die manier het hele systeem in de grootste chaos dreigt te verzanden.

Het minst van al echter kunnen we ons een nieuwe kloof veroorloven met onze eigen achterban. Dat de consensus van vorig jaar doorbroken is, betekent nog niet dat iedereen staat te springen om de verloren zekerheid onmiddellijk voor een andere in te ruilen. Er zal geduld en overreding nodig zijn. Wie dat niet kan opbrengen, dreigt een generaal zonder troepen te worden.